

NÉMETH LÁSZLÓ ÉS PILINSZKY JÁNOS LEVELEZÉSÉBŐL

Közzéteszi Domokos Máttyás

Németh László a *Válasz* hasábjain találkozott először Pilinszky János verseivel, s rögtön felfigyelt „*a reménytelenül kemény vonalak közt egy finom, beszorult idegrendszer vibrálására*”. Személyes találkozójukra pedig 1947-ben Hódmezővásárhelyen került sor, „*amikor az Újhold írócsapatával együtt ő is elmondta egy-két versét a városháza dobogóján – emlékezik vissza Németh László megismerkedésük körülményeire*”. AZ UTOLSÓ VÁSÁRHELYI ÉV című önéletrajzi írásában. –: *Másnap ő s Nemes Nagy Ágnes külön is fölkerestek – folytatódikaviszsaemlékezés –: finom muzsikussarc, rendkívül vékony csontok, a nagy szenvedő lélek s kiskiűs magatartás résztvevő keveréke. Megkértem, nem olvasná-e föl néhány versét a tanítványainknak; a rögtönzött matinéra a három felső lányosztály s valamennyi nyelv- és irodalom szakos tanárnő ott volt a tornateremben. Én tartottam egy kis bevezetőt a három nemzedék képviselőjéről. Illyést és Weöres Sándort már ismerték; most itt a harmadik nemzedék személyesen. Gyönyörűen olvasta a költeményeit, a karbunkulusszemű besenyő lányok még napok múlva is a számukra megfoghatatlan tüneményt emlegették a szünetekben. Énnekem a meghajlás maradt meg örökre az emlékezetemben, ahogy a tornateremajtóból kiskiűs félszegséggel, mégis meghatottan, a száz szemmel rajongó, ünneplő, mosolygó arcokra visszaköszönt; az ÉGETŐ ESZTER-ben ezt a meghajlást örökítettem meg a Wiesmayerék gyermekszűréjára bekerült csodahegedűsben.*” – Egy esztendővel később, 1948. április 13-án kelt levelében azt írta Hódmezővásárhelyről a *Válasz* szerkesztőjének, Sárközi Mártának, hogy „*Pilinszky, Határ, Sarkadi, Darázs: csak akiket én észrevettem*” a háború

után jelentkezett új tehetségek közül; majd 1949-ben, amikor Gulyás Pál özvegények a vendége volt Debrecenben, NAPLÓ GONDOLATOKBAN című feljegyzéssorozatában ezt írta föl figyelmeztetésül a maga számára: „*Megfigyelendő kortársak: Illyés, Szabó L., Weöres, Szentkuthy, Pilinszky.*” Fial barátját chopini tehetségnek tartotta, akinek a verseiben „*a költészet az önmagában forgó fájdalom nyelve lett*”, ahogyan később A MAGYAR VERS ÚTJA című esszéjében jellemezte Pilinszkyt, megjegyezve azt is, hogy „*nem volt még magyar költő, aki ilyen kisszámú verssel így beírta volna magát igényes líránk jobbjai közé*”. Ez a megkülönböztető figyelem és megbecsülés, amit Pilinszky iránt érzett, végig megmaradt: amikor betegsége idején Pilinszky meglátogatta őt Sajkódon, ezt jegyezte föl a naplójába látogatójáról: „*Tiszta ember, kitűnő agyvelő, az ember azt érzi vele, hogy nemcsak a száját jártatja, beszél...*”

S ha Németh László úgy vélte, hogy kezdettől fogva „*mélyebben érezte benne az embert, mint bárki más*”, és „*volt valami öcsbátya a viszonyunkban, mintha csak az én húsz év körüli életem folytatta volna, megváltás nélkül, egy még érzékenyebb lélek, a szemérem még jobban rádermedt lárvája alatt*”; az „öcs”-nek a „báty”-hoz való viszonyát híven tükrözik az itt közölt levelek mellett Pilinszky különböző alkalmakkor és időpontokban tett nyilatkozatai is: „*...egy nagy barátsággra gondolok – nyilatkozta a mikrofon előtt (Tóbiás Áron: MEGMEN-TETT HANGSZALAGOK. 1969. július 26.) –, ami Németh Lászlóhoz fűz ma is, akiről tényleg csak a legnagyobb tisztelettel és szeretettel és legnagyobb elismeréssel tudok beszélni. A*

legnagyobb tehetségek egyike, akivel életemben találkoztam, és furcsa módon valahogy azt hiszem, én sem okoztam neki különösebb illeszkedési gondot.” 1971. október 1-jén pedig így vallott kettejük kapcsolatáról: „Azt szeretném mindig említeni, hogy egy atyafiúi kapcsolatom volt és van Németh Lászlóval; esetleg egy csomó dologról én más-képp gondolkodom, de a tehetsége mindig bővületben tart.” (Tasi József: KÖLTŐ, SAKK-MATT HELYZETBEN.) – Kettejük levelezéséből Pilinszky Jánosnak 1961 előtt

írt levelei azért hiányoznak, mert Németh László gyakori lakhelyváltásai következtében mások leveleivel egyetemben elkallódtak. Az alábbi válogatás anyagát Németh Ágnes, a NÉMETH LÁSZLÓ ÉLETE LEVELEKBEN című kiadvány sajtó alá rendező szerkesztője gyűjtötte össze. (A teljes anyag az író levelezését 1949-től haláláig, 1975-ig közreadó gyűjteményben jelenik majd meg.)

Domokos Máttyás

Pilinszky Jánosnak

(Postabélyegző: 1949. január 3.)

Kedves Barátom,

néhány hete Pesten vagyok. A közé a 4-5 ember közé számítlak, akivel szeretnék találkozni. Halogattam az írást, amikor a regényemtől kissé szabadabban lélegzem. De úgy látszik, január második felében megint elutazom. Így hát mégiscsak írok: van-e kedved velem találkozni. Ha igen, írj egy lapot, melyik este várjalak vacsora után, 11-es autóbusz végállomásától (indul a Keleti K. utcától) kétpercnnyire lakunk. Utolsó autóbusz 11-kor indul vissza, de a villamos sincs messze.

Szeretettel:

Németh László

„regényemtől kissé szabadabban lélegzem” – ekkoriban írja az ÉGETŐ ESZTER-t.

Pilinszky Jánosnak

Budapest, 1949. december 27.

Kedves János,

feleségem első ünnepen adta át leveledet; második ünnepen Mártánál vártalak fél ötig; aztán azt gondoltam: ma délelőtt kereslek föl – de valahogy mégis jobb az ilyet írásban elintézni, ha legközelebb találkozunk, nem kell beszélnünk róla.

Az a kis jelenet a kapualjban csak a te megbántódásod miatt volt kínos a számomra. Különbem nem láttam volna benne mást, mint Márta tapintatlanságát s két atmoszféra, egy szabadszájú s egy szemérmes surlódású s fölvilanását. Amit leveledben írsz, azt nem volt szükséges megírnod. Vagyok annyira orvos és regényíró, hogy tudjam a dolgokat, s vagyok annyira ember, hogy az embert nézzem – azokon keresztül is. A te természetedhez különben van egy külön kulcsom is: a magamé. Mindig úgy néztelek, mint aki a magam biológiai subsztrátumát – még kényesebb, tehát még finomabb és még több szenvedéssel járó alakban hordozza. Innen volt egy kis apai gyöngédség, (nem tudom, észrevetted-e) a veled való bánásmódomban.

A rákövesedett szemérem – az én ifjúságomnak is problémája volt. De én sokkal

hiúbb voltam, mint te, nem nyugodtam, amíg ki nem gyógyultam belőle. Azaz azt hittem, kigyógyultam. Valójában nem lehet ebből kigyógyulni. Lett feleségem, lettek gyermekeim, valójában(?) olyan vagyok, mint te – legfőleg egy csomó újabb sebet nyitottam meg magamon – ezt írtam meg az *Iszonyban*. Téged épp azért tiszteltelek, mert én is láttam, hogy purgatóriumi köreid végén jársz már – leküzdted azt, amibe én belepusztultam volna, s alkotássá változtattad kínlódásodat. De hisz ismered az *Emberi Színjátékot*: bennem már huszonnyolc éves koromban is nosztalgia élt a másik iránt – aki nem törte szét a szemérem csonthéját, hanem láthatatlan szigetelőrétéggé tette – egy magasabb emberség *folvashatatlan szó* – *D. M.]* Természetes – hogy jobb „meggyógyulni”, mint meg nem gyógyulni. Sok tekintetben sajnálom, hogy nem kerültél le Vásárhelyre, úgy, ahogy tervezted. Az én „bennszülöttjeimben” – a tanítványaimat hívtam így – volt valami kedvesség, ami, úgy érzem, föloldhatta volna azt, amitől szenvedsz. De hidd el, hogy ez a „kéreg” végeredményben nem ideg vagy belgyógyászati eset; ez más voltunk lecsapódása rajtunk – természetes reakció, mellyel a világtól elkülönülünk s mellyel a világ elkülönít magától. Sors ez – s épp az elfogadásával, a benne rejlő szellemi előnyök kihasználásával küzdhetjük le.

De ha főleg is volt leveledet írnod: mégis örülök, hogy Márta alkalmat adott a megírására. Az, amit költészeted forrásáról mondasz benne, nagyon szép, s megmagyarázza, hogy írhatott egy húsz néhány éves ember olyan verseket, amelyeket csak negyven éven túl lehet írni. S nemcsak magyarázat ez, program is: a szenvedés szűk, lassan hömpölygő erén jutni ki tisztultabb szellők – s egész váratlanul majd; nagy látóhatárok elé.

Amit rólam írsz, abban sajnos nem tudok egyetérteni veled. Annak örülök, ha valaki a szándékaim tisztaságát érzi. Ez fáj a legjobban: akármit csináltam, azt mindig valami aljas motívumra vezették vissza. Lassacskán már – nem is magamért fáj, hanem értük. Pedig talán ezzel az eggyel könnyíthettem volna sok ember életén – ha el tudom hitetni velük a szép pillanataimat. Az eredményeimről azonban nincsenek illúzióim. Nagyon eltorzultam én is. Engedelmesen dobom bele magam a gomböntő kanálba.

Leveledet, ahogy kérted, elégettem. Egy-két mondata azonban bennem fog maradni. Ha van kedved elutazásom előtt találkozni velem, jöjj át valamelyik este; majd sétálunk egyet. Azt hiszem, csak 2-3 körül utazom.

Szeretettel ölel, édesanyádnak kézcsókját küldi:

Németh László

„Mártánál vártalak fél ötig” – Sárközi Mártánál.

Pilinszky Jánosnak

(Hódmezővásárhely, 1950. március.
– Keltezés a tartalom alapján.)

Kedves János,
nem írtam eddig, mert nem tudtam, nem anyámnak kell-e szobámban a másik hely hűsvétra. Most érkezett meg Kristó, tőle hallom, hogy vagy egyáltalán nem jön, vagy csak később. Hosszas betegsége után még igen gyenge, nem bírná ki az utazást. Így hát nagyon örülök, ha az ünnepekre megbeszélésünk szerint lejössz, azt is Kristótól hallom (ő viszont Ellától), hogy nem mondtál le erről a tervünkről. Megtörténhetik, hogy nekem épp akkor korrektúra féle dolgot kell végeznem; de annyival tovább ma-

radsz majd, nekem egyáltalában nem jelent anyagi terhet az ittléted, s a te idődből is futja. Tán benézhetnél Török Eszterhez, őneki is most kell jönnie, ezekben a napokban az indulás előtt közvetlen az eszpresszóba is, hogy nem menesztették-e le mégis az anyámat, mert a Németh család, tudod, kiszámíthatatlan.

Azt hiszem, ha kedves neked az együttlétünk, jó lesz ezt az alkalmat kihasználnod. Szeretettel köszönt,

N. László

„*Kristó*” – Kristó Nagy István; édesanyjánál, az ÉGETŐ ESZTER hősnőjénél lakott Németh László Hódmezővásárhelyen. – „*Ellától*” – Németh Lászlóné. – „*korrektúra fíle*” – ekkor még úgy volt, hogy a Révai Könyvkiadó, amely szerződést kötött az ÉGETŐ ESZTER-re, meg tudja jelentetni a regényt. Ennek a korrektúráit várta Németh László. – „*Török Eszterhez*” – Németh László egyik kedves vásárhelyi tanítványa, ekkoriban orvostanhallgató Pesten. – „*az eszpresszóba*” – ekkoriban Németh Lászlóné a Moszkva téri Gomba eszpresszóban dolgozott.

Pilinszky Jánosnak

(Hódmezővásárhely, 1950. Húsvéthétfő.
– Keltezés a tartalom alapján.)

Kedves János,

vagy két hete hever itt ez a levél, amelyben húsvétra hívlak. Elküldöm fölbontatlanul, már nem is tudom pontosan, mi van benne. Ha tudom, hogy ennyire számítász a le-
jövételre, mégiscsak elküldöm, annak ellenére, hogy minden összeesküdött egy szé-
pen eltöltött ünnep ellen.

Az első hiba ott volt, hogy régi igazgatómat, akinél el akartalak helyezni, elmozdították és Csongrádra helyezték valami nőügy miatt. A felesége egyedül lakik most a lakásban, s arra mégsem kérhettem meg, hogy férj nélkül fiatalembereket lásson éjszaka vendégül. Tán te is megijedtél volna tőle. Tehát csak itt lakhattál volna az én kis szobámban. De ide meg előbb az anyám készült folytonosan: a múlt héten aztán be-
ütött Magda váláshíre s az ő leutazásának a terve, ez a kedvem is eléggé elvette. Köz-
ben úgy volt, hogy két-három nap alatt kell a fordításomat átjavítanom, s ez is épp a húsvétot fenyegette. De még mindig föladom a levelet, ha Török Eszter időben befut, s nálam jelentkezik. De csak szerdán jött, és pénteken mutatkozott (úgy látom, egy kicsit elijesztették tőlem), úgyhogy magamon kívül még társaságot sem tudtam a szá-
modra biztosítani.

Ez persze nem azt jelenti, hogy vásárhelyi utazásodat hamarosan nyélbe ne üssük. Most Magda lesz itt vagy két hetet. Utána azonban nagy örömmel várlak. Akkor remélhetőleg az idő is javul, a veranda és az udvar is a miénk lesz, úgyhogy ha dolgozni akarunk, nem aggatjuk egymást. Legjobb, ha nem is az én leveletem várod, hanem a családodnál érdeklődsz, hogy mikor nem foglalt Vásárhelyen a másik ágy. A hangulatom is jobb most már kicsit, a fordítás és orosztanulás mellett megint egész csomó irodalom- és művészettörténeti probléma rajzik a fejemben, úgyhogy mulatságosabb vagy legalábbis elviselhetőbb lakótárs leszek, mint most lettem volna. Természetesen ne egypár napra, hanem legalább egy-két hétre gyere, hozz le munkát is, hogy dolgozhassál.

Egypár kérésem is volna hozzád. Illés Bandi még februárban megírta, hogy leküldi regényem kéziratát. Azóta már egy meleg baráti levélben sürgettem, de máig nem válaszolt. Csak nincs valami baja? A világ legudvariasabb embere. Nem hívnád föl a

Révaiban? Kardos Lászlónak is írtam két levelet a fordítói szakosztály ügyében, egyikre sem kaptam választ. Ha találkozol vele: tedd szóvá. Mi volt az a minősítés, amin ott meg kellett volna jelennem, nem tudni véletlen?

Szeretnék néhány könyvhöz hozzájutni. Bacon *Essai*-re gondolok, s egy skót nemesnek Dr. Johnsonról szóló (tizennyolcadik századi angol író és gondolkozó) könyvére. Ha véletlenül kezvedbe kerül, hozd magaddal.

Édesanyádnak kézcsókját küldi, téged szeretettel ölel:

Németh László

„*vagy két hete hever itt ez a levél*” – az előző Németh László-levelelről van szó. – „*Magda válaszára*” – Németh Magda, az író legidősebb lánya. – „*leküldi regényem kéziratát*” – az ÉGETŐ ESZTER-t. Németh László kérte vissza a kéziratot, mert közben hírt vette, hogy a Révait, amelynek Illés Endre volt az irodalmi vezetője, államosítják. „*Kardos Lászlónak...*” – irodalomtörténész, műfordító, egyetemi tanár (1898–1987) akkoriban az Írószövetség műfordító-szakosztályának elnöke.

Pilinszky Jánosnak

Vásárhely, 1950. május 16.

Kedves János,

délelőtt kaptam meg a leveledet, s azt gondoltam, írok mindjárt: ha beteg vagy, legjobb, ha azonnal lejössz. Magda, amennyire az újabb híreknek hihetek, úgysem jön le a nyárra, állásba megy. Már napok óta készülök írni, de arról szerettem volna hírt adni, hogy szereztünk lakást. Egyszer már volt is valami, de aztán füstbe ment. Elég nehéz most itt lakást kapni, a vármegyét most költöztették át Szentesről, s mindent lefoglaltak. De nem is fontos, hogy lakásod legyen. Egyelőre, amíg kapsz, megleszünk ketten az én szobámban. Az udvar gyönyörű, a folyosón eső idejére is van egy különálló szobányi rész; Kristóné egész nap nincs itthon, hozzá is be lehet menni, rádiót hallgatni; úgyhogy nappal nem zavarjuk egymást, s éjjel sem; én legalább tudtommal nem horkolok, legföljebb néha oroszul beszélek. Ha itt vagy, s elnézel ide-oda, lakás is kerül. Úgy gyere, hogy legalább egy hónapot maradsz, de akár az egész nyarat. A koszt, amit hordatok, most már nem olyan kitűnő, mint egy hónappal ezelőtt, de még mindig elég jó, és sok mindennel pótolhatjuk: tej, vaj, lekvár, szalámi, szalonna stb. van bőven. Ne törődj azzal, ha nincs pénzed, nekem van, csak az útiköltségedbe kerül a lejöveteled. Azt hiszem, nagyon elkelve most egy kis vidéki levegő s kikapcsolódás. A házban két kis gyerek is van. Nagyon kedvesek, most mentek át a skarláton. Legföljebb rájuk kell tekintettel lennünk. Nem tudom, mi bajod van, de ha influenzás voltál, ne gyere feltűnő köhögéssel, a szüleid nagyon féltik őket.

Én eredetileg azt gondoltam, megkérek, hogy Csillát hozd le. Ő 10-e körül szabadul. De ha beteg vagy, nem lehet azt az időt megvárni, nyaralj most, minél előbb. Ha fürödni szoktál, hozz fürdőruhát; nagyon jó a strand; tán én is lejárok egyszer-mászor. Ha biciklizni szeretsz, kérd el a gyerekek biciklijét, ők úgysem használják. Könyvet nem kell hoznod, a munkádon kívül Kristónak vannak szép képzőművészeti munkái, s a városi könyvtárból is kivehetsz valamit. Vonat este ötkor indul a Nyugatiból, gyors. Ha olcsóbban akarsz utazni, Szolnokon át jön egy dél körül, ötkor már Szentesen van, ott másfél órát van a várost nézegetni, s fél nyolcra itt vagy. Írd vagy sürgönyözd meg, hogy mikor jössz.

Szeretettel várlak, nyugodtan jöhetsz.

N. László

„Magda... állásba megy” – Németh László lányának az első házassága Szász Imrével három hónapi együttélés után felbomlott, s hogy meg tudjon állni a saját lábán, elhatározta, hogy az induló földalatti-építkezés egyik főmérnöke mellé szegődik gépirónőnek. A tervet Németh László nem helyeselte. – „Kristóné egész nap nincs itthon” – háziasszonya egy gyógyszertárban dolgozott. – „legföllebb néha oroszul beszélek” – ekkoriban fordította Vaszilij Grosszman SZTYEPAN KOLCSUGIN című terjedelmes regényét. – „Csillát hozd le” – Németh László legkisebb lánya.

Pilinszky Jánosnak

(Hódmezővásárhely, 1950. május 19.
– Keltezés a postabélyegző alapján.)

Kedves János,
pótlólag írok: van lakás. Mint az ilyenkor lenni szokott, egyszerre kettő is. Az egyik Pákozdyéknál, a másik Kristóék egyik rokonánál: addig majd eldöntjük, kinek adjuk a pálmát, azaz téged. Te csak gyere azonnal. Hétfőre már vendéget is hívtam a tiszteletedre. Édesanyádnak kézcsókomat küldöm, ölel:

László

Egy hónap a legkevesebb, amire jössz, de jöhetsz egész nyárra vagy akár végleg is. Sok szeretettel és szívesen látunk. Remélem, jól érzed magad majd nálunk, ölel

Galyasi Miklós

„Pákozdyéknál” – Vásárhelyi Pákozdy Ferenc (1904–1970) költő; akkoriban szülővárosa, Vásárhely levéltárában dolgozott. Németh László baráti híve. – „Galyasi Miklós” – (1903–1974) költő, muzeológus, a Tornyai Társaság megalapítója. A két háború közt többször vendégeskedett nála József Attila, Erdei Ferenc, Féja Géza, Veres Péter, Medgyessy Ferenc, Tornyai János. Az ötvenes évek második felében újraélesztette a vásárhelyi művésztelepet, és sokat tett az országos képzőművészeti eseménnyé nőtt Vásárhelyi Őszi Tárlatok létrehozásáért.

Pilinszky Jánosnak

(Hódmezővásárhely, 1950. május 23.
– Keltezés a postabélyegző alapján)

Kedves Barátom,
levelem egyáltalán nem akart sürgetés lenni; azt irtad, beteg vagy, s (tévesen) leveledből is olyasmit értettem ki, hogy szívesen jönnél. Itt szép a kert, jó a levegő, koszt. Az express lapot azért menesztettem utána, hogy a lakás miatt sem kell aggályoskodnod. De ha nehézségek vannak, természetesen akkor jössz, amikor akarsz. Új hívást, levelet stb. ne is várj. Nem tudom, miféle kártyavár-összedőlétől félsz. Pénzt ide egyáltalán nem kell hoznod, úgyhogy ha van valami jövedelmed, azt nyugodtan otthon hagyhatod. Nekem egészen minimális terhet jelent az ellátásod. A nagyobb lányaim közül úgyszem jönn le egyik sem a nyáron, hadd helyettesítsd őket te.

Édesanyádnak add át kézcsókomat. Ölel:

Németh László

Pilinszky Jánosnak

(Hódmezővásárhely, 1950. július 13.
– Keltezés a postabélyegző alapján.)

Kedves János,

köszönöm a gyors értesítést. Ha előbb kapom, nyugodtabb házigazda lettem volna. Örülök, hogy nem érezted túl rosszul magad, s nem mentél el kellemetlen emlékekkel. Én szerettelek volna mással is vendégelni, nemcsak elég rossz ebédekkel – de hát ez nem sikerült. A cédulára elfeledtem felírni Illés Bandit. Gondolj rá! (Regénykézirat, van-e remény, hogy visszakapjam [?]) Az Írószövetségtől nincs kilátás, hogy igazolványt kapjunk? Esetleg egy igazoló írást, hogy tag *[olvashatatlan szó]* Szükség lehet rá. Édesanyádnak add át kézsókomat.

Ölel:

Németh László

„Örülök, hogy nem érezted túl rosszul magad” – a hosszasan tervezgetett látogatás végül is létrejött, s Pilinszky egy hónapot töltött Vásárhelyen. Már idézett önéletrajzi írásában (AZ UTOLSÓ VÁSÁRHELYI ÉV) Németh László valósággal regényírói tollal rajzolt képet készített fiatal barátjáról, akit az ő „*testvéri érzése hívatott le Vásárhelyre*”. Erdemes ebből a leírásból bővebben idézni, mert nemcsak kettejük kapcsolatát helyezi a kellő megvilágításba, de a fiatal költő akkori alakja és személyisége is kielevenedik belőle majd’ fél évszázad távolából: „*Közeledett a félév vége, volt tanítványaim visszajönnek az egyetemről – írja Németh László –, azt reméltem, hogy azt a vásárhelyi melegséget, amely az én életem itt lenn oly boldoggá tette, s ott a tornateremajtóban őt is szembecsapta, a közvetlen érintkezés apró csatornáin sikerül majd a lelkét befagyaszto jégpáncélra vezetnem. Ebben a reményemben azonban nagyot csalódtam: János, aki Pesten, az én szőke lányaim közt fölengedett, ezektől a villogó szemű, fekete lányoktól idegenkedett. Ez mindjárt a lakásnézésnél kiderült. Egy csinos kis Bocskay utcai házban szerettem volna elhelyezni, amely, igaz, kissé messzebb volt tőlünk, de a kertjében egy élettől feszülő, mosolygó szemű volt tanítványom öntözte a virágokat, aki a szőke albérlőjelöltet mindjárt kandi jó kedvvel nézegette; ő azonban a szomszédos ház két öreg hölgyét választotta, a lúdtalpas Lambert nénit s exénekesnő lányát, akik reggelente együtt mentek a jezsuitákhoz a világ megváltozásáért imádkozni, s akiknek a sötét, tornácra néző szobájában az elhalt rokonok falra szegezett gyászjelentései alatt kellett aludnia. A strandra is eljött velem, de csak a partról, felöltözötten nézte, hogy én hogy próbálom leúszni a régi távolságaimat. [...] Jánost nemcsak alkatilag éreztem rokonnak, beszélgetéseinkben a gondolatok is összecsiszolt fogaskerekeként illeszkedtek egymásba; míg kortársaimmal néhány mondatnyi próbálkozás után rendszeren csüggedten adtam fel a megértés reményét, ővele egy-két együttlétiünk alatt, otthon vagy utakat róva – a késő éjszakába beszéljük magunkat. A fiatalok közt nem volt senki, aki közelebb állt volna hozzám, igaz, nem is ismertem fiatalokat. Arra azonban, amire kiszemeltem, alig találhattam volna alkalmatlanabbat. Először is neki elég volt a maga életének a terhe, a maga verseit is alig tudta gyenge testén átpréselni, az első jelre, hogy itt idegen terheket akarnak rárakni, megneszelt, őszintén megmondta, hogy ő arra képtelen s nem hajlandó. [...] A vásárhelyi meghívás mögött levő tervek így hát dugukba dőltek. János azonban, úgy hiszem, egy kellemes, emlékezetes hónapot töltött Vásárhelyen. Délután áthozta a kis dohánydobozát, odaültünk a veranda alá, a kertre néző padra (néha Kristóné is odaszegődött), s egy vacsorányi megszakítással késő éjjelig beszélgettünk. János nagyon szeretett trécselni: egy kicsit még pletykálni is (tőle tudtam meg, ki hogy vélekedik rólam), de ha művekről kellett véleményt mondani, vagy épp a köztünk levő fő eltérésre s tán épp ezért összekötő témára, a vallásos érzés természetére tért a szó, a könnyed, szellemeskedéstől sem ment társalgásban óvatosabb és felelősebb csomósodások támadtak. Ha egy vallásos ember lelkét egyszor belülről kellene megírni, ezek a beszélgetések lennének a kiindulópontjaim.”*

Pilinszky Jánosnak

Budapest, 1954. augusztus 8.

Kedves Barátom!

Számítok rá, hogy nem vagy otthon; ezért viszem magammal mindjárt ezt a levelet is. Amit írtál, nagyon meglepett. Én egyáltalán nem haragszom rád. Hallgatásoddal az őszön belekerültél – látszatra – azoknak a csoportjába, akik valóban gyilkos hajszát indítottak ellenem. Nagy öröömömre már akkor tisztáztad, hogy véletlenül, te voltál az egyetlen, aki sietett tisztázni. Azóta mindig a régi nagy szeretettel gondolok rád; Vásárhelyen (lenn voltam egy hónapig) beszéltük is, hogy írunk neked, Lambert névvel meg a *[olvashatatlan szó]* is aláíratjuk. De elmaradt...

Én senkire sem haragszom; csak bizonyos emberekkel, akikről kiderült, hogy szadisták, s kényes percben szeretnek az ember torkának ugrani, óvatos vagyok, s elhárítom a találkozást, akármilyen bosszút állnak is ezért. De neked semmi közöd ezekhez; a legnagyobb „bűnöd”, ha már ilyet keresek, hogy néha-néha elmondasz olyasmit, amit nem kéne – ezzel szemben viszont olyan erkölcsi s művészi tisztaság légköre vesz körül, amely engem mindig felfrissített.

Magda említette – hogy szeretnél találkozni velem. A Kristó-lakást én sem találtam alkalmasnak, ezért üzentem, hogy este 7–8 közt a Vérmezőn ülünk anyámmal. Ez az idő azonban most több okból elmosódik. Ezért megyek én magam – noha betegségem óta Pesten senkinél nem voltam, csak most haldokló nagybátyámnál. Ha ma nem talállak otthon; szerdán vagy csütörtökön kereslek föl ebben az időben.

Szeretettel köszönt:

Németh László

„Hallgatásoddal...” – amikor Németh László a Nemzeti Színház kérésére megírta a GALILEI-t, barátai és hívei közül is jó néhányan attól félték, bár a kéziratban lévő drámát nem ismerték, hogy Németh László „a földön heverő egyházat akarja megrugdosni” darabjával. Ekkor Németh László megkérte Ferenczy Bénit és Pilinszky Jánost, hogy olvassák el a drámát. *„Heteket vártam, tán több mint egy hónapot is – olvasható a HOMÁLYBÓL HOMÁLYBA GALILEI című fejezetében –, de válasz nem jött. Végre Ferenczy né meghívott bennünket: nyugtalanul mentem át, gyanítottam, hogy nem sok jót hallok vizsgára bocsátott munkámról. Pilinszky, akinek ott kellett volna lennie, kimentette magát; a vacsora elfogyott, Ferenczy nem tért rá a GALILEI-re. Végül az asszony, akit bántott a helyzet, próbált meg valami dicséretfélét összehozni. Béni úgy hallgatott, ahogy ő Erzsike asszonyi lódításait, cigánykodásait szokta hallgatni, gyönyörködve és rosszallóan. [...] Azóta azt is megtudtam, hogy gondolkozik ő a drámáról: királyról kell szólania, s gyilkosságnak vagy legalább egy incesztusnak kell benne lennie. Pilinszkyt, mint később megtudtam, akkor érte utol a szerelem, s a rátódult káoszon át olvasta a hitének – témájánál fogva – nem éppen kellemes darabot.”*

Pilinszky Jánosnak

Sajkód, 1959. február 25.

Kedves János!

Rossz sejtélemmel nyitottam szét a gyászjelentést; éreztem, hogy édesanyád halálhíre lesz benne. Pedig azután, amit elmondtál, azt gondoltam, még hónapjai vannak hátra, s márciusban én is láthatom.

Tudom, mennyire összenőttek, s hogy halála, bár közben magad is férfi lettél, valóban elárvultan hagy. Milyen vigasztalást találhat egy ilyen veszteségnél az ember? A hívő, hogy aki meghalt, csak a próbatétel helyéről szabadult? S a hitetlen? Hogy egy

szeretett emberben nem dolgozik már az életösztön, amely minden kínzás számára ideszögez?

Én a mosolyával őrzöm meg őt magamnak, amellyel váratlan felbukkanásaimkor az előszobaajtóhoz lépett. János nincs itthon, volt legtöbbször az első mondata, s utána mindjárt: János sajnálni fogja. Aztán benn a kis szobában még sok János. János most állást kapott a Magvetőnél, János megint meghűlt, átvilágították, János is nagyon rosszkedvű emiatt, János egész nap csinálta a korrektúrát.

Márciusban, ha fölmegyünk, remélem, megint találkozunk, s meghallom, hogy halt meg, mi volt a hirtelen romlás oka.

Az én életem a régi, csendes kerékvágásban megy. A beígért hivatalos látogatások (amelyekért sürgős volt visszajönnöm) egyelőre halasztódnak, vele a cseh út is.

Nővérednek s a gyerekeknek, kérlek, tolmácsold együttérzésemet; Te pedig, amennyiben ez jelenthet valamit, számíts egyre kevesebb emberrel megosztott barátságomra.

Németh László

„a cseh út is” – prágai utazására, egy íródelegáció keretében, 1962 áprilisában került sor.

Németh Lászlónak

(1959. március.

– Keltezés a tartalom alapján.)

Igen tisztelt kedves Barátom!

Végtelenül jólesett leveled, s különösen anyukára vonatkozó részei. Anyuka nagyon szeretett téged, s bizonyára nem is sejtetd, mennyit beszélgettem vele egy-egy könyvedről vagy látogatásodról. Nem láthatad őt betegen. A sok láz és kínlódás, műtét és rosszullet nagyon elgyötörte, de számomra valahogy egyre fiatalabb és kimondhatatlanul megható lett. Egy héttel a halála előtt felvette az utolsó kenetet, s attól fogva tudta, hogy meghal. Csodálatosan halt meg, szinte testetlenül, és kimondhatatlan szeretetben. Nekem nagyon nehéz, s nehéz lesz mindaddig, amíg valami új kapcsolat nem épül ki közöttünk. Még utolsó hírként közölhettem vele, hogy kötetem mégis megjelenik. Akkorra már főként miatta örültem a kedvező döntésnek, de például az ajánlásokat – a kiadó egységes szerkesztési elve alapján – el kellett hagynom. De hát a sok baj és megpróbáltatás után ez már a legkevesebb. Nagyon tétovának érzem magamat, mint akinek kezeiből minden erő elszállott. A halál, mióta ő meghalt, vele van kibéelve, csak az étellel nem tudom hányadán állok. Nagyon kérlek, ne felejts el egészen, örökre hű barátod:

Jancsi

Keltezés a tartalom alapján – Pilinszky általában nem dátumozta a leveleit. – „*kötetem mégis megjelenik*” – a HARMADNAPON, tizenhárom esztendővel első kötete, a TRAPÉZ ÉS KORLÁT (1946) után, 1959 nyarán jelent meg. – „*de például az ajánlásokat... el kellett hagynom*” – ez volt a kötet megjelenésének egyik feltétele, amelyre a kiadót és a költőt egyaránt kötelezték.

Németh Lászlónak

(1960. – Keltezés a tartalom alapján.)

Igen tisztelt, kedves Barátom!

Leveled nehéz pillanatomban érkezett, s újra beigazolta előttem, hogy milyen rendkívüli emberség lakik benned. Több mint tíz évvel ezelőtt kaptam Tőled egy hasonló levelet, mely eldöntötte belső krízisemet, megértő s feloldó volt egyszerre, s a sírásra, amit kíváltott belőlem, ma is úgy emlékezem vissza, mint tizenöt év keserveinek a befejezésére. Nagyon nehéz erről írnom, de még nehezebb lenne elviselnem, hogy ne tudd rólam és Rólad a teljes igazságot. Még egyszer köszönöm leveledet, s arra kérlek, ha Pestre jössz, hívj fel telefonon (389-053). Nagyon-nagyon szeretnék már látni Téged.

Igaz szeretettel:

János

Németh Lászlónak

(1961. április vége.
– Keltezés a tartalom alapján.)

Igen tisztelt, kedves Barátom!

Nagyon nehéz idő után merek újra írni Neked. Nagyon nehéz, nagyon küzdelmes idő után, amiben csaknem elvesztem, s Téged valóban el is vesztettelek. Három éve nem írtam, s úgy látszott, minden erőfeszitésem hiába volt, hiába szabadultam ki egy lehetetlen lelkiállapotból, csak újabb válságba jutottam. Elmondhatatlan szükségem lett volna Rád, ehelyett még Téged is megbántottalak, s úgy éreztem, sorsszerűen kellett még Téged is elveszitenem. Nem tudom, hogy vagy velem ezek után, de ha egy mód van, én nagyon szeretném visszanyerni régi szeretetedet. Újból kívánok mindent kezdeni, s mint már annyiszor, most is fölmérhetetlenül sokat számítana a tudat, hogy mellettem állsz. Vasárnap fölhívlak telefonon, s nagyon örülnék, ha mint házas rövidesen meglátogathatnálak. Bocsáss meg, változatlan, igaz szeretettel:

János

„Három éve nem írtam” – tudniillik: verset. Az ötvenes évek vége felé Pilinszky egyre kevesebb verset írt, s ez az időleges elnémulás majdnem egy évtizedig tartott.

Pilinszky Jánosnak

Sajkód, 1961. május 7.

Kedves Barátom!

Örültem levelednek. Elmaradásod, úgy hittem, annak a kampánynak a része, amely mint annak idején a *Galilei* körüli, megbélyegzésekre törekedett. S bár biztos voltam benne, hogy mint abból, ebből is épen kerülök ki, fáj, hogy Téged is sikerült „megagítani”, aki iránt mást, mint az idősebb testvér jóakarátát soha nem éreztem.

Azt, hogy *mennyire* csalódtam benned, magad is láthattad, hisz a tanulmány, melyet a Magyar műhelybe újabb líránkról írtam, a Magvetőnél bizonyára megfordult a Te kezében is; Weöres Sándoraid kívül csak Veled foglalkoztam részletesen.

Ella különben, a Te szavaid alapján, elmondta, ki hogyan hitette el Veled az én csalódásomat. Már azon is gondolkodnod kellett volna, lehet-e jóhiszemű, aki ilyesmit, még ha hallotta volna is, visszamond. Azontúl az is szöveget üthet még gyanútlan fejbe

is: milyen ösztön az, mely legjobb tehetségeinket vagy vakmerő marhaságokba igyekszik beugrasztani vagy mint becstelent elrágalmazni vagy ha mást nem, ilyen pletykákkal egymástól távortartani.

Azt persze senki sem mondja vissza, hogy amikor az ízlés, minőség nagy előretöréséről beszélek a magyar olvasók körében, épp Téged hozlak föl rendszeren: egy marék verset írt, s olyan kultusza van, mint kevés nagy lezárt oeuvrejű költőnek.

Úgy tudom, nem laksz már a Molnár utcában, de a boríték elveszett; remélem, továbbbitják a leveletem. Abban a reményben, hogy legközelebb úgy találkozunk, mintha mi sem történt volna, szeretettel ölel:

Németh László

„*a tanulmány, melyet a Magyar műhelybe újabb líráról írtam*” – 1957 tavaszán a Nemzeti Színház költőmatinékat akart rendezni, s Németh Lászlót Pilinszky János, Juhász Ferenc, Nagy László költészetének a bemutatására kérték föl. Az előadás-sorozat elmaradt, de Németh László megírta – KÉT IRÁNY címmel – a bevezetőjét, s ez lett a magja A MAGYAR VERS ÚTJA című esszéjének, amelynek eredetileg a MAGYAR MŰHELY címmel tervezett tanulmánykötetében kellett volna megjelennie a Magvető Könyvkiadónál. A terv azonban megghiúsult, s a kortárs magyar líra törekvéseit bemutató esszé csak 1968-ban látott napvilágot. (KIADATLAN TANULMÁNYOK, 1–2. Magvető.)

Németh Lászlónak

(1963. – Keltezés a tartalom alapján.)

Igen tisztelt, kedves Barátom!

Tegnap tettem le könyvedet, ezt a megragadó, különös és kivételes munka-történetben kibontott önéletrajzot, mely Nálad az üdvösségért folytatott harcot is jelentette. Milyen magányos lehettél benne!

Számomra azért is volt oly jó és jelentős az olvasása (Kierkegaard-tanulmányokkal együtt olvastam...), mert oly közelbe jutottam Hozzád, ahogy az életben talán soha. Ez különben a művek titka és sorsa is, ami Nálad még a tanítóéval is párosult, megduplázva az amúgy is súlyosat.

Igaz szeretettel és köszönettel:

János

„Tegnap tettem le könyvedet” – A KÍSÉRLETEZŐ EMBER. Magvető, 1963.

Pilinszky Jánosnak

(Budapest, 1966. január 3.

– Keltezés a postabélyegző alapján.)

Kedves János!

A táviratok közül, amelyek Mezőszilason vártak, messze kivált a Te ajándékod. Azóta is egyetlen hajszában élek, Simone Weil könyvét csak este lefekvés előtt forgathatom. Az első gondolata rögtön ismerős volt: az *Emberi Színháték* egyik vezéreszméje: az *el-leng* gravitáció volt – a dolgoknak megvan a természetes esésük, de élni csak vele(?) szemben érdemes – úgy hiszem, ez az, amit ő garanciának nevez. Újabb bizonyíték a szememben, hogy a vallás dolgaiban is egy invariants nyelvre kell törekednünk: ez a feltétele a belátó hívők *[olvashatatlan szó]* hitetlenek közt a mostanában annyit emle-

getett dialógusnak. Az első lapra írt gyönyörű vers nem tudom hányadrészben vonatkozik új hősnődre és könyvére, s megilleti-e egy picikét azt is, akinek ajánltad. Szerzetesi regulámra én is a derűt, épp ezt, helyeztem legfölül (tisztaság, tevékenykedés, érdeklődés, az indulatok kiküszöbölése; a világ iránti áhítat, emberek iránti jóindulat, derű) – sajnos szerep és foglalkozás, az örökölt, sötét biológiai források inkább a viharokat táplálják – s ritkán éreztem úgy, hogy ama kései, tékozló remény fölülkerült. – Még egyszer köszönöm baráti megemlékezésedet, a télen, remélem, lesz alkalmunk találkozni is.

Ölel:

Németh László

„*A táviratok közül, amelyek Mezőszilason vártak*” – negyvenéves írói jubileuma megünneplésére a mezőszilasi Mezőföld Termelőszövetkezet 1965. november 14-én ünnepi estet rendezett. (1925-ben a HORVÁTHNÉ MEGHAL című elbeszéléssel megnyerte a *Nyugat* novellapályázatát: ezzel indult Németh László írói pályája a nyilvánosság előtt.) – „*Simone Weil könyve*” – Simone Weil: LE PESANTEUR ET LA GRÂCE. – „*Az első lapra írt gyönyörű vers*” – a Németh Lászlónak ajánlott AMA KÉSEI című vers, amely eredetileg a HARMADNAPON SENKIFÖLDJÉN című ciklusának a záróverse volt; „*Ama kései, tékozló remény, / az utolsó, már nem a földet lakja, / mint viharokra emelt nyárderű, / felköltözik a halálos magasba.*” A vers a HARMADNAPON-ban még ajánlás nélkül jelent meg, mert a kötet megjelentetésének egyik feltétele volt, hogy a költő törölje versei ajánlásait. A vers harmadik sora tulajdonképpen vendégszöveg, átvétel Németh László 1934-ben írt BETHLEN MIKLÓS című tanulmányából, melynek elején így jellemezte Bethlen Gábort az író: „*az egyéniség diktatúrája az egyéniség fölött; viharokra emelt nyárderű*”. (Tanú, 7. sz.) A Simone Weil válogatott tanulmányait tartalmazó könyvajándékról Németh László az UTOLSÓ SZÉTTEKINTÉS című posztumusz kötetében (Magvető és Szépirodalmi, 1980) közreadott naplóiban is megemlékezik (A LÉLEK TÁPANYAGAI. ÚJÉVI ELTÖKÉLÉSEK. 1966), s idézve a dedikációt, hozzáfűzi: „*S ahogy ez a vers a táviratok közül, úgy nőtt ki a megköszönő levél is (melyet címe híján még mindig nem sikerült elküldenem) a köszönő levelek közül.*” (A vers ajánlásának a háttéréről l. Gattyán Nikolett–Szalay László: „EGYEDÜL ISTENNEK ÍRUNK”. ADALÉKOK EGY PILINSZKY-VERS ÉRTELMEZÉSÉHEZ című, gazdagon dokumentált esszéjét. *Magyar Napló*, 1993. május 28.) A vers alá odaírt Pilinszky még egy 1965-ben keletkezett töredéket mint az 1952-ben keletkezett négy soros kései költői folytatását: „*ECCE HOMO. Elnehezült szíve / vgre zuhanni kezdett.*” Hozzáfűzve még: „*Őszinte szeretettel: János*”

Németh Lászlónak

(1966. december 20–23.

– Keltezés a tartalom alapján.)

Igen tisztelt, kedves Barátom!

Bocsáss meg, rendkívül sajnálom, hogy az *Áruló* főpróbáján nem tudtam ott lenni. A szerkesztőségben teljes napos korrektúránk volt a karácsonyi dupla szám miatt, aminek munkáját az utolsó pillanatban egy nappal előbbre is hozták a tervezettnél. Lehetetlen volt hát elkérnem magamat.

Sokat gondolok Rád. Simone Weilt fordítom, s bizonyos vonatkozásokban több Veled rokon vonást fedeztem fel írásaiban. Nagyon szeretnék az ünnepek után megkeresni, addig is sok szeretettel kíván Neked és egész családodnak boldog karácsonyt és Újévet:

János

„*az Áruló főpróbája*” – 1966. december 22-én volt.

Pilinszky Jánosnak

Budapest, 1970. december 13.

Kedves János!

Jugoszláviából visszatérve meghatottan emeltem fel a *Nagyvárosi ikonokat*. Az első két részben (*Trapéz és korlát, Harmadnapon*) mindenfelé találtam egy-egy emlékezetemben ragadt verset, amelyek a számomra is különösen kedvesek voltak; az *Egy KZ-láger falára* is visszahozta az estét, amikor felolvastad nekünk; már a *Nagyvárosi ikonok*, legalább első olvasásra nem tudta így belémvenni magát; a két prózai résznek is csak tapogatom az értelmét; ennek azonban bizonyára bennem van, szellemem hanyatlásában az oka; új, szokatlan dolgok nehezebben találunk helyet bennem. A szép dedikáció s a nekem ajánlott vers persze meghatottak; a megértés hiányossága azt hiszem nem lehet akadály a mély tiszteletnek, amellyel műved iránt viseltetek s így e két ajánlásnak sem.

Szeretettel köszönt:

Németh László

„a nekem ajánlott vers” – az AMA KÉSEI című vers itt jelent meg először Németh Lászlónak ajánlva. (Vö. az előző levél jegyzetével.)

Németh Lászlónak

(Keltezés nélkül.)

Igen tisztelt, kedves Barátom!

Hetek óta próbálok levelet írni Neked, de bizonyos félreértések rendkívül nehezé teszik. A hiba bennem van. Még évekkkel ezelőtt hallottam, hogy csalódtál bennem, s ez visszahúzódná tett. Szégyent éreztem, hogy a lírán kívül nincs egyéb képességem. Azok a hírek, amik rólam torz formában hozzád jutottak, még inkább elszigeteltek. De ha valakit szeretek a magyar irodalomban, az ma is Te vagy. Hittem, hogy a könyvembe írt dedikáció élő tanúság változatlan és föltétlen szeretetem, tiszteletem mellett. Kérlek, ne nézd levelem nehézkes fogalmazását, de ha számít Neked, kérlek, hidd el, hogy erkölcsben és művészetben a magam módján változatlan példaképnek tekintelek, s ezt a meggyőződésemet soha senkivel szemben egy pillanatra se árultam el.

Örök hálával:

János

Németh Lászlónak

1971. január 20.

Igen tisztelt, kedves Barátom!

Nagyon köszönöm leveledet és könyvedet. Tudod, mit jelentettek és mit jelentenek ma is írásaid. Öreg fejjel is „kritikátlanul” és csodálattal tudok viszonyulni csak Hozzád. Köszönöm mindazt, amit akarva s akaratlanul életre szóló ajándékként kaptam Tőled.

Örök hálával és szeretettel:

János

„Nagyon köszönöm leveledet és könyvedet” – a könyv a Németh László-életműsorozat KÉT NEMZEDÉK című kötete, amely 1970 karácsonyára jelent meg.

Pilinszky Jánosnak

Budapest, 1974. szeptember 12.

Kedves János,
köszönöm a könyvet, nagy örömet okoztál vele.
Ölel:

Laci

„köszönöm a könyvet” – Pilinszky János: VÉGKIFEJLET, amelynek a dedikációja így szól: „Németh Lászlónak baráti és tanítványi szeretettel és ragaszkodással János”

Szabó T. Anna

PORTRÉ

(Hárs)

Egy padon ül. Szitál rá
a hársvirág szemetje.
Percegve indul útnak,
pörögve hull alá.
Megborzong. Letérdelne
a törmelék-kövekre,
s fejét a túlhevült zöld
füvekre hajtaná.

(Szilveszter)

A kádban dúdol, aztán beleun,
a lábát borotválja (nincs kinek),
fél lábbal lány és fél lábbal faun,
nézi a habtól hólyagos vizet.

A bokájából szivárog a vér.
Kiszáll a kádból, a haja csöpög.
Keze a párás csempekőhöz ér,
ahogy kivesz egy friss törölközőt.

A szoba tele barna félhomállyal,
a hosszú, hosszú éjszaka közel.
Majd ül, két combja közt pezsgőspohárral,
s szerelmes filmet nézve alszik el.